

Altea: la ruta del mar

Joan BORJA I SANZ

Foto 1. El poble, amb l'església

El poble es troba sobre un tossal. I baixa cadenciós fins a trobar la mar. Els carrers, les costeres, descendeixen des de l'església fins a la platja. Seria impensable, el poble, sense l'església. El campanar, la cúpula, són la coronació que li imprimeix caràcter. Sense l'església, el poble seria una princesa decapitada. Hi ha, doncs, l'església. I les cases, a pilots, es deixen caure, des de l'església, sobre l'aigua blava. Passejar pel poble vell és una autèntica delícia. Meleagre s'admira del carrer estret, les parets de pedra, les reixes, els balcons, les finestres, els finestrons. El terra és fet de pedra redona, com una penyora – na prometença – de la mar, tan pròxima. Se sorprèn que, en girar un cantó, un tros de blau intens el corprenga. La mar, novament. I li costa creure que, un altre carrer, un altre cantó, apareix la mar de nou.

Si un dia plou, la pedra muda el color. La terra emet una olor intensa, característica. És una olor indescriptible, que entra ben endins i us fa sentir estranys,

melangiosos. Després de tanta sequedat, la humitat fa despertar la terra i obri la caixa de les essències. Tot el poble sembla una mica més vell, més genuí, més misteriós. A les cases del Fornet s'encenen brasers i ximeneres, i l'atmosfera s'impregna d'olor de llenya. Els carrers mullats, la terra i la llenya configuren una autèntica simfonia per a l'olfacte i, com mai, teniu la sensació de transitar un poble amb molts anys d'història, d'habitar un escenari de cases prenyades de secrets i misteris. Sentiu, quasi físicament, que la pedra és poblada pels fantasmes de tants homes i tantes dones que – anys enrere, segles enrere – van fer vida en aquell mateix lloc, ancorats en aquella mateixa mar, amb les seues passions, les seues manies, les seues il·lusions i les seues dèries. I el cor s'entendreu perquè us sentiu privilegiats de ser part d'una tribu, d'haver tingut la millor companyia en l'intens viatge de la vida. I arribeu a dubtar si l'Ítaca impossible que aneu buscant en tan llarg viatge no es troba allà mateix, coberta per la fina capa de cendra quotidiana que ara es dissipa amb l'aigua de pluja i la combustió de la llenya. Per un instant, fins i tot, creieu haver-la trobada. I es deixa veure només amb els ulls de la solitud. I apreneu que Ítaca, l'amant fidel, fa olor de terra mullada.

El Fornet és el barri més alt del poble. Cases blanques de calç que s'arruixen unes contra altres. El rovell de la ciutat es troba dins de les antigues muralles de la vila, i el Fornet no és sinó una prolongació que, encuriosida, busca extramurs el Puigcampana. Dels tres portals d'accés que la fortalesa tenia, se'n conserven encara dos: el portal Vell i el portal Nou.

Foto 2. El Fornet

Corresponen, paradoxalment i recíprocament, al que es conserva en millors condicions just on naix el carrer Major i al que es troba en estat decadent al final mateix del carrer Fondo. Si mireu un portal o l'altre des de la part de fora de les muralles, us resultarà fàcil imaginar els valerosos cavallers que devien transitar aquells portals, potser provinents de la veïna torre de Bellaguarda, potser alarmats per la presència de naus turques a la badia, amb les veles desplegadas, amenaçants. Amb el temps, les muralles han estat humanitzades. Com la mateixa història, aquells imponents murs defensius es troben ara amagats, camuflats en forma de paret; disfressats de quotidianitat amb portes, finestres, balcons, reixes i geranis. Ironia del temps, allò que un dia va ser barrera inescrutable, se'ns presenta ara foradat amb desenes de portes que ens inviten a entrar a un bar, un pub o una pizzeria. La muralla és ara, simplement, la façana compartida de les cases del carrer del Portal Vell. Veieu el rètol d'un restaurant enganxat a una finestra i us admireu de la grossor que té la paret d'aquella finestra; aneu a fer-vos una cervesa en aquell bar de moda i us impressioneu de constatar que l'entrada de l'establiment travessa un mur de diversos metres. I enteneu que el pas del temps ha generat contrastos increïbles, i que els valencians ens definim per la manera caòtica d'entendre la vida, per la mescla agitada i convulsa entre la riquíssima història i el controvertit present. I pel menfotisme com una particular interpretació del tan mediterrani, tan clàssic *carpe diem* horacià.

Al poble antic, els turistes poden arribar per la costera del Mestre de la Música. Vénen de la part baixa del poble. Segurament s'han amerat de sol pel

Foto 3. Restes de la muralla

passeig de Sant Pere i ja han contemplat l'espectacle de la mar des d'una o una altra de les terrasses que hi ha. Meleagre els reconeix per la perplexitat de la cara i la incertesa de les cames al caminar. Mai no haurien sospitat que la costera podia tenir tants escalons. Tenen l'alé entretallat i puntets rojos a la pell. I fan comentaris curts, amb veu baixa. Meleagre els espia de cua d'ull. I constata que, amb tot, no se senten decebuts, ni se'n penedeixen, d'haver fet l'ascensió: el tipisme de la costera és impagable, i a mesura que han escalat el poble han anat dominant la mar, amb la vista. Ara, des de la glorieta del Manyo, experimenten la poderosa sensació del senyoriu de les aigües de la badia. Ja saben que la mar és també seua, i amb l'esforç de les cames han guanyat també el poble, que els invita a entrar pel portal Vell, i els ofereix temptadors carrers per a la passejada. Agraeixen el ventet del carrer del Portal Vell i baden una mica quan descobreixen l'omnipresent Bèrnia just enfront del portal, amb tot el verd de tossals i bancals als peus. Tarongers, ametlers, pins i garrofers constitueixen un mantell que homenatja els matisos del verd. Les cases de camp esquitxen, adés i ara, el ric poema de la vegetació. Tossals i horta preparen expectant el terreny perquè Bèrnia, la muntanya sagrada, s'erigisca monumentalment, teatralment, fins als dominis del cel, on núvols blancs i encuriosits miren de fer ofrenes a la insigne invitada.

Foto 4. Costera del Mestre de la Música

Foto 5. Glorieta de Manyo

Després d'uns minuts, els turistes recorden que allò no és sinó el decorat de l'espectacle que han vingut a veure. Giren l'esquena a la vella muntanya, fan uns passos fins al portal. Tornen a parar-se un instant. I es preparen per a creuar aquell espai iniciàtic, com si foren conscients que, en travessar-lo, es consuma el ritual que els permet de conquerir la vila. Indiferent al colorit exòtic dels turistes, les màquines de fotografiar, els vídeos, i l'olor intensa d'un protector solar sobre la pell pàl·lida i socarrada, pot aparèixer una vella vestida de negre, com una ombra entre les parets blanques de calç. Una marraixa a cada mà, baixa a poar aigua a la font. I no s'adona que, com la mateixa pedra secular de les parets, forma part del paisatge urbà que els turistes vénen a admirar. I és ben possible, també, que un parell de xiquets enjogassats apareguen de sobte pel carrer Salamanca (dit en altres temps carrer dels Frares o de la Senyoria), corrent com bojos, acaçant-se amb una vitalitat impossible per a la pesantor del sol d'agost. Primer un, després l'altre, esquivaran miraculosament els visitants en l'últim moment, quan la trompada sembla quasi inevitable. I continuaran la corredissa pel carrer del Calvari. I els forasters reaccionaran amb un somriure tens per a dissimular, ells entre ells, l'espant que han tingut.

Pausadament, el carrer Major condueix els viatgers fins a la plaça de l'Església. És l'últim esforç que el poble els exigeix abans de deixar-se coronar. Meleagre els deixa allunyar-se, i no és fins pocs minuts més tard que, recuperada ja la fidel complicitat de la solitud, segueix els passos del turistes. El terra és fet amb còdols de la platja, blancs i blaus, que van descrivint dibuixos geomètrics i acaben d'adobar el tipisme del carrer. A les mateixes parets on no fa massa anys els llauradors amarraven els matxos, hi ha ara tota una col·lecció de rètols que anuncien restaurants o botigues d'artesanía. Si fóra estiu o Setmana Santa, tot un riu de visitants baixaria i pujaria la costera – tan oblidada de pols durant segles – fins a ben entrada la nit. I descobreix Meleagre que, allà on el llaurador

Foto 6. Bèrnia, la muntanya sagrada

descarregava l'albarda de l'animal, una finestra de reixa antiga ha estat llogada per a la instal·lació d'un caixer automàtic. És només un dels molts miracles operats per l'última empenta del turisme.

Foto 7. Carrer Major

Finalment, la plaça. L'aire sembla una mica més lliure en aquell espai obert, i el visitant se sent conscient que en aquell lloc s'acaba, culmina el poble. L'església s'imposa, monumental, amb tota la seua magnitud. Tot i que l'església actual es va començar a alçar el 1901, sembla un edifici molt més vell d'història, com si la pedra fosca dels murs se sabera hereva legítima del temple construït el 1377 en aquell mateix lloc, i de la nova estructura edificada en el segle XVI, o de la reconstrucció del XVIII. La cronologia recent de l'actual edifici no és cap obstacle, doncs, perquè el viatger o l'indígena sàpiga reconèixer segles i segles d'història renovellada en aquell monument. Potser hi col·labora el fet que la nau de la sagristia, construïda a tocar de l'antiga església, siga de mitjan segle XIX i es puga interpretar com el nexa d'unió amb el temps passat i la història de totes les edificacions anteriors.

Aquesta capella té una cúpula blava, de teules, que és la germana vella i menuda de l'altra: la gran, l'emblemàtica, l'autèntic logotip del poble. Les corbes

de la cúpula creen una geometria perfecta per contrast amb les rectes del campanar. Esguitada de rombes i línies blanques, la cúpula – la gran, s’ha de sobreentendre sempre, quan es parla en singular – és d’un color blau tan viu que sintetitza amb exactitud totes les tonalitats del cel i de la mar. Meleagre para una mica d’atenció en la cúpula, i comprova que, a diferència de la menuda, no és recoberta per teules, sinó per unes peces de ceràmica que van ajustant-se unes sobre altres com les escates dels peixos. De fet, figuren ser les escates d’un peix. Constitueixen, com la mateixa àncora immensa que – ferro massís – protagonitza el centre de la plaça, un homenatge més a la mare mar. I és que, certament, la cúpula sembla l’esforç humà d’eivar el blau de la mar fins als dominis de l’altre blau, el del cel. L’estratègia arquitectònica és, per tant, la mateixa que la de l’horitzó. I la sobrietat de formes, l’elegància de les línies, proporciona en la dimensió urbana una sensació de serenitat equivalent a la que, mar endins, genera la línia imaginària on – escuma i núvols, gavines i peixos – festegen el cel i la mar.

Després de reconèixer la plaça i assaborir-ne els racons, Meleagre, atret inconscientment pel magnetisme de la mar, s’acosta al mirador que hi ha a la part del sud. Admira el paisatge durant uns minuts i se sap per sempre mai més enamorat d’aquell racó de la Mediterrània. Aquell és el lloc on tots els turistes fan secretament la promesa del retorn i juren, com tots els amants, una fidelitat sincera que no sempre compleixen. Amb tot, ara el que importa és l’eternitat de l’instant. La intensitat de l’amor, tan efímer, tan fugaç. Meleagre té al davant una felicitat de llum i de mar: els blaus omnipresents del cel i de l’aigua; el port, construït just abans de la Guerra Civil: les barques de pesca i els velers arrengrats del club nàutic com una promesa de poètica llibertat; les venerables teulades de teula vella; la serra Gelada, un caragol gegant endinsant-se intrèpidament i amorosa per la casa de la mar; Benidorm, una mica més enllà, amb els gratacels impossibles, fantasmagòrics en la boira de la llunyania. I just baix, l’estació del trenet, de 1914.

Foto 8. El Mirador

Amb el poder de l'altura i per contrast amb la immensitat intuïda en el paisatge, Meleagre té la sensació que el poble s'adapta a la seua mesura. L'estació – l'edifici principal, les cotxeres, les vies, l'andana, els trens – li semblen com de joguet. I l'Hort de la Campaneta, amb les dues cupuletes blaves, és una delicada caseta de nines. L'essència infantil que tots conservem dins, com un llegat inesborrable de la felicitat remota de la innocència, se li reblaneix. És xiquet per un moment i juga, de pensament i amb la mirada, amb els trenets de l'estació i amb les barquetes del port. Com en l'amor, la bellesa del paisatge el remet al mite de la infància: se sent lliure, vulnerable, amb una terapèutica tendència als excessos i la desmesura. L'espai, desbordat, li revela una vegada més la relativitat del temps en les comarques de la imaginació.

Passat ja un temps prudent, Meleagre declara momentàniament clausurada l'abstracció. Corprés definitivament per les generoses racions de mediterraneïtat que el poble li serveix, decideix continuar camí pels carrers costeruts, però ara amb el benefici de la gravetat, que – ben bé que ho sap – el retornarà indefectiblement a la vora de la mar. Baixa les escales del carrer Santa Bàrbara. I endevina que, just baix, l'esperarà novament la taca blava, encantada de mostrar-li una aparença diferent, vanitosa de la pròpia esplendor. La força del temps es projecta sobre les parets de les cases senyorials de la dreta. Una d'aquestes cases, ja quasi al final del carrer, és la Casa Cervantes. Meleagre la reconeix per l'efígie del novel·lista, que encara es conserva a la façana. És la casa on va viure un dels principals homes de lletra que ha tingut la vila: el folklorista, cervantista i historiador Francesc Martínez i Martínez (1865-1946). L'escriptor ha donat nom a la placeta on es resol el carrer Santa Bàrbara: la glorieta de Bandoleres. La glorieta de Francesc Martínez i Martínez és una altra balconada a la mar, una segona oportunitat per a l'èxtasi. La panoràmica és una varietat de la que es veu des del mirador de la plaça de l'Església. Heu perdut altura, però el pi d'edat madura, les quatre palmeres i els dos xiprers que integren un jardí diminut, minúscul, us permeten guanyar algunes dosis d'intimitat. Quan amb els ulls ja definitivament plens de mar reprén la passejada, Meleagre es troba a la plaça del portal Nou. També ací, com abans havíeu fet davant el portal Vell, podeu admirar les restes de la muralla, fossilitzada en la façana de les cases i integrada en la quotidianitat del paisatge urbà.

Foto 9. La Casa Cervantes

El grossor de les parets, constatable en les finestres, delata l'antiga defensa de la vila. I és lícit imaginar la vida dels homes i les dones que, morts fins i tot en la memòria dels pobladors actuals, transitaven fa un parell de segles el portal Nou (anomenat en aquell temps – amb plena justificació – portal de la Mar) carregats d'il·lusions, amors i passions potser no tan diferents als que furten la son als protagonistes del present – potser no tan diferents als dels qui, dins d'un parell de segles, percebran el nostre present com una referència remota en la història.

El portal Nou no es va obrir fins a principis de la dècada dels 40, en el segle XVIII. Abans hi havia, únicament, el desaparegut portal del Fornet i el portal Vell. Això explica el topònim de portal Nou. Siga com vulga, l'atzar ha fet possible que a través de les restes d'una finestra Meleagre pugua observar el campanar de l'església, com si això hagués estat dissenyat a posta per a crear la sensació que cada cosa, a la ciutat vella, es troba al lloc exacte en què s'ha de trobar, a l'únic lloc on es podia trobar. Com si el poble, al llarg de la història, haguera tingut l'ambició de construir un conjunt harmònic, que no desmeresquera l'equilibri de la mar i de les muntanyes del voltant. És potser precisament per això que Meleagre descobreix, tot just travessa el portal Nou, un carismàtic carrer estret que discorre, intramurs, paral·lel a la muralla. El carrer Fondo: una arquitectura sòbria de cases pulcrament emblanquinades. Cada casa, dues plantes i cambra, aporta una ofrena de reixes i balcons a l'espai de la calçada. I a Meleagre li sembla que aquella és la peculiar manera que les cases tenen de saludar-lo.

Per al carrer Fondo el trànsit rodat és encara un fenomen anacrònic i estrany. Per això fa, encara en l'actualitat, la funció de carrer per al joc de pilota entre xiquets. Pilota valenciana, s'entén: l'esport autòcton per excel·lència. Un joc d'habilitat i força en què els participants s'erigeixen en cavallers i la paraula dels jugadors val per damunt de cap altra cosa. Més enllà dels circuits professionals dels trinquets, la pilota valenciana és, en essència, un joc de carrer. L'escena es repeteix, als pobles valencians: joves i no tan joves, pulcrament vestits de blanc - el color de la puresa - prenen un carrer i juguen a pilota. La recuperació de l'espai urbà en benefici de l'efusió humana. I no per pacífica i consuetudinària resulta menys revolucionària i emotiva, la conquesta del carrer.

Foto 10. Carrer Fondo

Quan Meleagre arriba al carrer Fondo, aquest es troba completament desert. Tot i això, no es pot estar de fer una parada al cantó que determina l'inici del carrer respecte del carrer Betlem - que és la prolongació del carrer Fondo, per davant del portal Nou, fins a la ja coneguda costera de Santa Bàrbara. És just en aquell punt que, perpendicular al carrer Fondo, desemboca el carrer Sant Domènec, amb tot d'escalons que regolen des del carrer Concepció fins als seus peus. El carrer – més reixes, més balcons, més plantes – li recorda la caiguda que el poble fa des de l'església fins a la mar.

No li resulta gens difícil, a Meleagre, imaginar el carrer habitat per adolescents que, pendents d'una pilota de badana, criden, riuen i es barallen mentre s'inicien en l'ordre de cavalleria dels jugadors de pilota. I també en el de la vida. És just des del lloc on Meleagre ha parat que es trau, en aquell carrer, en el joc de pilota. Xiquet ell per un instant, voldria tenir una pilota a la mà i iniciar la disputa d'un punt amb una bona treteta de bragueta que enviara la pilota ben lluny, entre les reixes i els balcons, fins al lloc on el terreny fa pujada i el carrer deixa de ser tan Fondo. I en el somnieig, s'afigura també com serien els moviments dels altres jugadors. Un glop d'enyorança li ompli el pit, perquè l'estètica del joc – tan plàstica, tan sensual, tan elegant, tan simple de línies, tan pura de formes i fantasies – li recorda la sobrietat clàssica de la seua primera existència, mar enllà, al país dels mites.

Desfeta amb un sospir la boira dels fantasmes, decideix avançar pel carrer, encara desèrtic, a través de l'espai on s'hauria jugat la inventada partida. I descobreix, uns passos més endavant, que la pedra nua del relleu aflora a l'esquerra allà on la vorera hauria de fer angle recte amb la paret de les cases. I aquella pedra, vestida de calç, fa pensar Meleagre en una jugada impossible: la mà, el cuir del guant, els ditons raspant la roca, i la pilota que se'n va per fora... I la pedra li recorda també la geografia abrupta del tossal sobre el qual es va edificar l'antiga fortalesa del poble: aquella punta de roca agosarada i indòmita que, maquillada de blanc, es deixa veure al carrer li evidencia que davall hi ha encara la terra. Que la natura és viva i pròxima, i que la pedra de què és fet el poble és tan humana i viva que, si s'avorreix, brolla al carrer: quieta molt quieta, vigila els moviments de la gent i para l'orella a les tafaneries del veïnat.

El rerefons del carrer Fondo és un contrallum. Allà lluny, part del ventre de Bèrnia, nafrat de xalets i urbanitzacions, ignora el pus i regala tonalitats blavenques i grises a la intensa llum del decorat. Els verds braços d'una palmera busquen la llibertat fora del patí interior on va ser plantada i es retallen sobre un primer pla. Camina Meleagre uns passos més i viatja cap a la llum. Ja sap que, omnipresent, al final tornarà a trobar la mar. És el cercle que es tanca, perquè el carrer desemboca a la glorieta del Manyo, el punt des d'on havia iniciat el recorregut. Decideix obsequiar-se uns minuts més per a la contemplació de la mar. És el festeig de l'adéu abans de deixar-se caure, de retorn, per l'escalinata de la costera del Mestre de la Música.

Foto 11. Llum dels astres reflectida sobre l'aigua de la badia

La glorieta es troba just al mateix lloc on s'erigia el Baluard. Correspon al cantó oriental de l'antiga muralla. Allà tenia la torre palau el governador polític d'Altea, el marquès d'Ariza. Encativat per la mar, Meleagre pensa que els senyors podien ser despòtics, estúpids o perversos, però rarament es mamaven el dit. Sabien què feien. Quina vista tenia el palau del marquès! Des d'aquell punt es domina ara tota la part est de la badia i de la vall: Ifac, Toix, la Illeta, l'illot, l'Olla, el riu. La superior altura del palau respecte de la muralla devia ampliar la visió per la cara occidental de la badia. Meleagre recolza els braços sobre l'actual barana de ferro i evoca la senyorial figura del marquès, la seua vida regalada. Quan eixiria a la terrassa de la torre, a trenc d'alba o una nit de lluna plena, tindria – segur – ganes d'aplaudir rabiosament. Perquè la llum dels astres reflectida sobre l'aigua de la badia, tot el món de puntets de llum ballant la dansa de l'univers i de la vida sobre les pacífiques ones de la mar antiga, és certament un dels més bells espectacles de la natura.

El soroll d'una moto que puja el carrer del Sol direcció prohibida amunt restitueix Meleagre al segle de la mecanització. Ara s'adona que baix mateix, on abans hi havia les fèrtils terres del senyor, hi ha la part moderna del poble: un camp d'edificis en què, de manera no menys fèrtil, han proliferat terrats, antenes, pals de la llum i cables d'alta tensió. Una remor de cotxes arriba pesadament des d'aquell espai i hipoteca l'aire. D'això en diuen contaminació acústica.

Els ciutadans del tercer mil·lenni ja s'hi han habituat, i carreguen a tota hora el soroll dins del cap sense adonar-se'n. Meleagre, que no s'ha aclimatat per complet a la nova atmosfera de sons, troba familiar i amable el dang-dang del campanar de l'església del Convent, que fa el segon toc de missa. Respira a fons, alça la vista i torna a mirar la mar. Una vela blanca travessa la badia de ponent a llevant. I Meleagre s'abstrau de la ciutat moderna, i creu que tampoc no han canviat tant les coses, que les essències continuen sent les mateixes. Que el marquès d'Ariza, si fa no fa, devia tenir les seues mateixes sensacions – el cor tebi i tendre com un pardalet al niu, l'esperit lliure com les gavines de l'horitzó – mentre vigilava la badia des del Baluard que ell ara posseeix.

I quan deixa el Baluard, sap que la costera del Mestre de la Música l'està esperant per retornar-lo a la mar. Les mans a la butxaca dels pantalons blancs, baixa distretament els escalons, com assaborint cadascun dels batecs que l'han de restituir al senyal blau. I xiula molt fluixet una melodia antiquíssima. I els dubtes teratològics que tant el corsecaven, se'ls emporta la llum com el vent s'emporta el fum o la boira. I comprén que el món és fet d'incerteses. I que la lògica de les coses és una simple quimera de la raó. I que és gràcies a les incerteses que ens podem sentir vius. I que és també gràcies a les incerteses que totes, totes les coses són de fet possibles. Resposta, significat i sentit són paraules buides, aplicades al fugaç miracle de la vida. I el dubte n'és l'única resposta per al dubte. Intueix que la coherència, aquella enganyifa eixorca i deficient, funciona segons com i de quina manera. I aprén que, al capdavant, importen els sentiments, les emocions, la bellesa. I que amb els somnis es pot combatre el temps. I rescatar els fills que Cronos va menjar. Xiula. I acaba de baixar les escales. I quan arriba a la platja camina mar endins, mar endins. I una vela blanca continua travessant la badia de ponent a llevant.

Nota: Extret de Joan BORJA (1998): Meleagre, Lanuza Edicions, Altea, p. 45-61
Totes les fotos del texte son de Joan Borja.